

Michelle Wolthers

De ontroering vertaald

*Een affectieve benadering van poëzie-onderwijs naar
aanleiding van een gedicht van W.H. Auden*

Funeral Blues

Stop all the clocks, cut off the telephone,
Prevent the dog from barking with a juicy bone,
Silence the pianos and with muffled drum
Bring out the coffin, let the mourners come.

Let aeroplanes circle moaning overhead
Scribbling on the sky the message He Is Dead,
Put crêpe bows round the white necks of the public doves,
Let the traffic policemen wear black cotton gloves.

He was my North, my South, my East and West,
My working week and my Sunday rest,
My noon, my midnight, my talk, my song;
I thought that love would last for ever: I was wrong.

The stars are not wanted now; put out every one;
Pack up the moon and dismantle the sun;
Pour away the ocean and sweep up the wood;
For nothing now can ever come to any good.

W.H.Auden

Inleiding

Het mooiste resultaat dat je met een poëzieles kunt bereiken is dat de leerlingen enthousiast raken over gedichten en zelf spontaan naar bibliotheek of boekwinkel toestappen om een dichtbundeltje te lenen of te kopen. De gangbare poëzielessen boeken dit resultaat doorgaans niet. Misschien zullen de leerlingen nog aandachtig luisteren naar een boeiend verhaal over het leven van Slauerhoff. En ook de humor van Piet Paaltjens waarderen ze nog wel. Maar zodra termen als rijmschema, alliteratie en metafoor vallen, haken de meesten af.

Is dat raar? Naar mijn mening moet deze vraag ontkennend beantwoord worden. Natuurlijk helpen de termen van de poëzie-analyse bij het begrijpen van de moeilijker gedichten; zij vormen de sleutels om de soms erg hermetische inhoud van de gedichten te openen. Maar de leerlingen gaan geen gedichten lezen omdat ze zo gek zijn op het opsporen van alliteraties of het verklaren

van metaforen; ze zullen eerder geneigd zijn gedichten te lezen als ze ervaren hebben dat deze vaak gaan over gevoelens die ze kennen of herkennen. Met deze overwegingen in het achterhoofd ben ik op zoek gegaan naar een mogelijke invulling van een poëzieles, waarin de leerlingen de tijd en de ruimte zouden krijgen om de emotionele kant van gedichten te ontdekken. Bij toeval las ik een polemiektje in *De Volkskrant*, eind 1994, over de filmvertaling van een gedicht van W.H.Auden, 'Funeral blues' genaamd, zoals die werd getoond in de ondertiteling bij de film *Four weddings and a funeral* in de Nederlandse bioscopen. Daarin stond de inderdaad discutabele kwaliteit van de filmvertaling van het gedicht 'Funeral blues' centraal; discutabel omdat veel van de emotionele zeggingskracht en literaire aspecten verloren gingen. Een idee voor een mogelijke les was al spoedig geboren: aan de hand van het fragment uit de film zou aan de leerlingen getoond kunnen worden hoe groot de emotionele lading van een gedicht kan zijn. Aan de hand van het stukje uit de krant zouden de leerlingen creatief met dit gedicht aan de slag kunnen: de vertaling zou immers in vele opzichten door de leerlingen verbeterd kunnen worden. De uiteindelijke les, die het resultaat was van dit idee, heb ik in twee 5-v.w.o.-klassen gegeven, en ik heb twee mooie, haast ontroerende uren met de leerlingen beleefd. Ik zou u daar graag deelgenoot van maken.

Het lesplan

Het hoger doel van de les wordt natuurlijk in de eerste plaats gevoed door het nobel streven dat elke docent Nederlands waarschijnlijk zal kennen: het enthousiasmeren van de leerlingen voor literatuur. Een manier om dit te bereiken is het tonen van de gevoelskant van poëzie en dat is het concrete doel van deze les. Daarnaast biedt deze aanpak de mogelijkheid wat meer creatief en onbevangen met gedichten om te gaan dan gewoonlijk met een meer poëzie-analytische benadering geschiedt. Eventueel kan er ook kort aandacht besteed worden aan de problemen waar een vertaler mee te maken heeft, wanneer hij een gedicht moet vertalen, in het bijzonder wanneer het om het ondertitelen van een film gaat.

Het lesplan zag er, uitgaande van een les van 50 minuten, schematisch als volgt uit:

5 à 10 minuten:	introductie
5 minuten:	filmfragment begrafenisscene
5 à 10 minuten:	klassegesprek over het fragment
resterende tijd:	werken aan een verbetering van de vertaling
materiaal:	-een fragment uit <i>Four weddings and a funeral</i> (op video) -het gedicht en de filmvertaling op stencil
doelgroep:	bovenbouw (hier: V5)

Lesverloop

Omdat het mij in deze les met name ging om de emotionele kant van poëzie heb ik de les vrij dramatisch aangezet. Ik ben begonnen met de woorden 'Jongens, ik wil wat met jullie delen', en vertelde de leerlingen dat ik verdrietig was, omdat ik afscheid had moeten nemen van twee goede vrienden van mij, die voor een jaar naar Australië vertrokken zijn. Ik vertelde dat ik een paar dagen treurig thuis op de bank had gezeten en steeds aan mijn vrienden moest denken die zo ver van mij vandaan waren. In een bloemlezing las ik het gedicht 'Afscheid' van Adriaan Morriën. Het sprak mij bijzonder aan, - omdat het gedicht precies verwoordde hoe ik mij op dat moment voelde, hoewel het 'afscheid', waar Morriën over dicht, waarschijnlijk definitiever is. Ik heb het gedicht aan de leerlingen voorgelezen, die me overigens enige tijd met vertwijfelde blik van 'die is gek geworden' hebben aangekeken. Vervolgens heb ik aan hen uitgelegd waarom ik het zo'n mooi gedicht vond, waarna ik de leerlingen vroeg of ze dit herkenden en of ze misschien ook gedichten kenden die aansloten bij een emotionele gebeurtenis uit hun leven. De leerlingen gaven aan dit niet te herkennen, ook niet in bijvoorbeeld songteksten van popmuziek. Toch kwamen er verhalen los: een jongen vertelde, dat hij bij bepaalde muziek moest denken aan de begrafenis van zijn vader. Met deze woorden bracht hij de klas onbewust in de sfeer die ik op dat moment wilde creëren: er werd gesproken over gevoelens bij ingrijpende gebeurtenissen.

Daarna heb ik het videofragment laten zien, waarbij ik de leerlingen van te voren vertelde waar de film over gaat. Kort samengevat laat deze vier bruiloften en een begrafenis zien, zoals die beleefd worden door een hechte groep vrienden. Alhoewel de film een comedy is - de verwickelingen tijdens de *four weddings* zijn erg humoristisch, soms zelfs hilarisch - krijgt de film een dramatische wending wanneer de *funeral* verbeeld wordt. In het feestgedruis van de derde bruiloft krijgt een van de vrienden een fatale hartstilstand. Het videofragment laat de begrafenisplechtigheid zien, waarin de vriend van de overledene de rouwenden op ontroerende wijze toespreekt. Ik heb de leerlingen gevraagd in het bijzonder naar twee dingen te kijken. In de eerste plaats moesten ze letten op de emotionele lading van het gedicht dat de spreker in zijn grafrede reciteert. En in de tweede plaats vroeg ik aan hen wat zij vonden van de vertaling van 'Funeral blues'.

Tijdens het kijken naar het filmfragment werd er aanvankelijk hier en daar nog wat gegniffeld - de film is en blijft immers een comedy - maar gaandeweg werd het stiller en stiller in de klas. Op het moment dat het gedicht van W.H. Auden op aangrijpende wijze wordt voorgedragen, kon je een speld horen vallen. Ook na afloop bleef het voor een VS-klas ongewoon stil: de leerlingen waren duidelijk aangedaan. De eerste reacties, die na enkele minuten de stilte doorbraken, waren: 'mooi' en 'zielig'. De leerlingen konden niet precies aangeven waarom het nu zo mooi en zielig was. Ik vertelde hun dat ik dacht dat het kwam doordat het gedicht, zoals de jongen in de film ook al aangeeft, precies verwoordt hoe hij zich voelt. Niet mooier dan met dat gedicht zou hij kunnen zeggen, dat alles, wat in het leven belangrijk voor hem

was, hem nu, met het overlijden van zijn vriend, ontnomen is: *"Pour away the ocean and sweep up the wood;/For nothing now can ever come to any good."*

Funeral blues

Zet alle klokken stil
Leg de hoorn van de haak
Zorg dat de hond niet gaat blaffen
Geen piano maar een zachte trom
Breng de kist naar binnen
En zeg de rouwenden:
Kom laat de vliegtuigen de boodschap
Schrijven in het avondrood
Hij is dood
Geef de papieren kraag aan
Alle duiven
En laat de politie zwart
Gehandschoend bevelen wuiven
Hij was mijn noorden, zuiden
't Binnenland, de kust
Mijn werkweek
Mijn zondagsrust
Mijn middag, mijn middernacht
Ik dacht dat mijn liefde voor eeuwig was
Ik zag het niet
Voor ons geen sterren meer
Dus doof ze snel
En ook de zon mag minder fel
Weg met de oceaan en met woud
Want al wat zoet was is nu zout.

Vert. door R. Bovenlander
(filmondertiteling)

De leerlingen vonden dat de vertaling in de ondertiteling erg slecht was (in hun woorden: "geen pan!"), en dat er daardoor veel moois van het gedicht verloren ging. Een leerling opperde dat poëzie eigenlijk niet vertaald kan worden, maar hij zag ook wel in dat veel gedichten, zoals Russische of Chinese, dan niet gelezen zouden kunnen worden. We hebben even gesproken over de problemen waar een ondertitelaar mee te maken krijgt, zoals de op het filmdoek beperkte beschikbare ruimte voor vertaling. Vervolgens hebben we geprobeerd zelf een betere vertaling te maken. Uit een soort groepsdrang, waarschijnlijk veroorzaakt door de eerder gemeenschappelijk meegemaakte stilte uit ontroering, wilden ze liever 'met z'n allen' dan in groepjes aan een vertaling werken en aangezien de klassen niet al te groot waren, stond ik dat toe. Ik ben voor het bord gaan staan en de klas dicteerde

mij welke veranderingen er volgens hen moesten plaatsvinden. De leerlingen konden feilloos aangeven wat er in hun ogen niet klopte aan de vertaling van het gedicht en het opmerkelijke was dat dit niet alleen betrekking had op de emotionele kracht van het gedicht, die soms verloren was gegaan, maar ook op de meer technische kant, zoals het eindrijm en de klankverschijnselen. Zo kreeg de daadwerkelijke verbetering meer het karakter van een discussie, waarbij de leerlingen aan elkaar vertelden waarom sommige passages wel of niet mooi vertaald waren. Het bleek echter niet mee te vallen, om passende alternatieven te bedenken.

Ter afsluiting heb ik een speciaal voor de gelegenheid uitgenodigde collega-Neerlandicus zijn vertaling, die ik zelf bijzonder mooi vond, laten voorlezen.

Grafsmartlap

Zet klokken stil en snijd de telefoonlijn af,
Weerhoud de hond met vette klui van zijn geblaf,
En leg piano's zwijgen op, verstomde trom
Voor doodkist begeleiding, maan de rouwers, kom.

Laat ieder vliegtuig cirk'len door het morgenrood
En rouwend in de hemel schrijven, Hij Is Dood,
Vouw crêpepapier om elke blanke duivenek,
En zet agenten zwartgehandschoend op hun plek.

Mijn noorden, zuiden, oosten, westen, elke kust,
Was hij, m'n doordeweekse sleur, m'n zondagsrust,
Mijn middag, middernacht was hij, mijn praat, mijn zang:
Ik dacht dat liefde eeuwig was: dat was te lang.

De sterren zijn nu niet gewild; dus doe ze uit;
Verpak de maan, onttakel zon maar van haar huid;
Vergiet de oceaan en veeg maar op het woud;
Want niets wat goed was vindt nu ooit nog zijn behoud.

Vert. door J.P. Verdonk

De leerlingen honoreerden zijn literaire inspanning met een applaus. Zij constateerden dat zelfs in de vertaling van de titel, 'Grafsmartlap', de assonantie van de oorspronkelijke titel 'Funeral Blues' terug te vinden is. Zij vonden dit woord, ondanks de negatieve betekenis van 'smartlap', heel knap bedacht. Bemoedigend was dat ze het stencil, waarvan ik slechts een beperkt aantal gemaakt had, graag wilden houden. Op dit enthousiasme had ik niet durven hopen.

Evaluatie

Er zijn veel strategieën mogelijk om leerlingen dichterbij poëzie te brengen. Mij is gebleken dat een affectieve benadering, gevolgd door het gezamenlijk bewerken van een vertaling, een werkvorm is die succes heeft. Door de leerlingen gemeenschappelijk een emotie te laten beleven, in dit geval door het kijken naar een filmfragment¹, en daarna een gedicht aan te bieden waarin deze emotie vorm heeft gekregen, ervaren de leerlingen hoezeer poëzie te maken heeft met (de verwoording van) emoties. Door te werken aan een vertaling krijgen de leerlingen de kans om hun eerder ondergane gevoelens uit te drukken in voor hen passende woorden. Het is gebleken dat leerlingen bij deze benadering daar heel goed over kunnen, en vooral ook willen praten. Een goed contact met de klas is waarschijnlijk wel een voorwaarde bij dit soort lessen. Pas dan kun je, als docent, iets van jezelf laten zien, zoals ik in het begin van deze les met het Morriën-voorbeeld - al was het misschien wat overdreven - heb gedaan; pas dan zullen ook de leerlingen wat van hun gevoelens en gedachten prijs geven.

De resultaten wat betreft de verbetering vielen wat tegen. Alhoewel, een echte teleurstelling is het eigenlijk niet te noemen: in de spontane discussie werden immers keer op keer passages uit de vertaling naar voren gebracht, die als slecht werden betiteld, omdat ze de emotionele lading van het oorspronkelijke gedicht teniet deden. En het verschaffen van dat inzicht was het belangrijkste doel van deze les. Misschien levert het werken in groepjes meer verbeteringen in de vertaling op.

Achteraf heb ik de leerlingen gevraagd, of ze nog tips hadden om deze lesopzet te verbeteren. De meeste leerlingen vonden de les eigenlijk goed zoals die nu was. Een meisje zei dat ik moest zorgen dat ik iets achter de hand had, 'voor als we weer zo stil worden'. Maar dat was misschien juist het aller-mooiste van deze hele les...

Noten

1. In dit geval is het gedicht met het filmfragment gegeven en dat komt maar zelden voor. Maar omdat film een medium is dat sterk op de gevoelens van de kijker werkt, is het goed mogelijk ook andere fragmenten met een sterke emotionele lading te gebruiken ter introductie van een poëzieles.

